

JOWITA WYCISK



RODZICIELSTWO KOBIEŃ WYCHOWUJĄCYCH DZIECI W ZWIĄZKACH JEDNOPŁCIOWYCH: STRUKTURA RODZINY ORAZ LĘK I UNIKANIE PRZYWIĄZANIOWE A KOMPETENCJE RODZICIELSKIE

ABSTRACT. Jowita Wycisk, *Rodzicielstwo kobiet wychowujących dzieci w związkach jednopłciowych: struktura rodziny oraz lęk i unikanie przywiązaniowe a kompetencje rodzicielskie* [Women in same sex relationships parenting together: family structure, attachment anxiety and avoidance vis-à-vis parental competences] edited by Lucyna Bakiera, „Człowiek i Społeczeństwo” vol. LVII: *Współczesne rodzicielstwo – dylematy i wyzwania* [Contemporary parenting – dilemmas and challenges], Poznań 2024, pp. 145–174, Adam Mickiewicz University. ISSN 0239-3271, <https://doi.org/10.14746/cis.2024.57.7>.

In the social sciences parenting of same-sex couples has been the subject of research since the 1970s, but in Poland there is still a lack of data on the subject. The article briefly presents the legal situation of same-sex couples raising children in Poland against the background of Europe, pointing to possible sources of parental minority stress in these families. According to a review of prior studies, heteronormative parenting and same-sex parenting both contribute positively to children's development, although the latter may have some specific characteristics due to the minority status of the family. Additionally, parental personality characteristics like as avoidance and anxiety in close relationships are also associated to parenting skills. The following research questions were developed in light of this: (1) Do women raising children in same-sex relationships differ in their levels of parental competence and tendencies toward rigorism, overprotectiveness, permissiveness, helplessness and parental justification from women raising children with their husbands – the child's father? (2) Are the listed dimensions of parental competence related to attachment anxiety and avoidance? (3) Which of these factors (family structure or attachment) better explain the level of parental competence? The article presents the results of a quantitative survey of 246 women (including 155 in same-sex relationships) raising children from 3 to 18 years old and living together for a minimum of one year. The main findings are in line with previous foreign research: women in same-sex relationships do not differ from heteronormative mothers in their levels of parental competence, rigor, overprotectiveness, helplessness and parental justification; however they are more permissive toward children. Attachment anxiety and avoidance correlate negatively with parental competence and permissiveness, and positively with rigorism, overprotectiveness, helplessness and parental justification. Possible explanations for the obtained results and limitations of the presented study are discussed.

Keywords: lesbian mothers, same-sex parents, parental competence, attachment anxiety and avoidance

Jowita Wycisk, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Psychologii i Kognitywistyki, ul. Szamarzewskiego 89AB, 60-568 Poznań, e-mail: jowita.wycisk@amu.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0001-6764-9398>.

Wprowadzenie

Rodzicielstwo jest terminem obejmującym dwa wymiary: interpersonalny – związany z zachowaniami opiekuńczo-wychowawczymi wobec dziecka i intrapsychiczny – odnoszący się do podmiotowych doświadczeń rodzica jako osoby kreującej ów proces i zdolnej do autorefleksji (Bakiera, 2019). Nader często przedmiotem dotychczasowych badań psychologicznych nad rodzicielstwem były działania wychowawcze rodziców rozpatrywane jako czynnik optymalizujący lub zakłócający rozwój dziecka. Nie inaczej było w przypadku badań rodzicielstwa osób LGB (lesbijek, gejów i osób biseksualnych), zwłaszcza przez pierwszych dwadzieścia lat prowadzenia eksploracji w tym obszarze. Niniejszy artykuł koncentruje się jednak raczej na wybranych uwarunkowaniach oddziaływań rodzicielskich, bez sięgania po dane na temat ich skuteczności.

Celem opracowania jest przedstawienie wyników badań kompetencji rodzicielskich kobiet wychowujących dzieci w związkach jedнопłciowych (zwanych dalej matkami LB lub kobietami LB), przy uwzględnieniu czynnika osobowościowego (potencjalnie oddziałującego na rozwój tych kompetencji), jakim jest przywiązanie w bliskich związkach, a konkretnie: lęk i unikanie przywiązaniowe¹. Spośród wielu pojęć obecnych w psychologii i odnoszących się do rodzicielstwa (jak choćby postawa rodzicielska, styl wychowania czy styl rodzicielski), to właśnie kompetencje rodzicielskie uznano za najbardziej użyteczne. Zgodnie z koncepcją Douglasa Michaela Tetiego i Keng-Yen Huang (2004) pojęcie to odnosi się do „wchodzenia z dzieckiem w interakcje w sposób optymalny ze względu na jego wiek i dostarczanie mu oddziaływań, które będą sprzyjały osiągnięciu przez nie rozwojowych rezultatów cenionych w danej kulturze” (Jackiewicz i Białęcka-Pikul, 2019: 10). Kompetencje rodzicielskie mają zatem charakter

¹ Prezentowane wyniki stanowią część większego projektu poświęconego rodzicielskiemu stresowi mniejszościowym kobiet nieheteronormatywnych, sfinansowanego z grantu wewnętrznego Wydziału Psychologii i Kognitywistyki UAM.

relacyjny i znajdują swoje odzwierciedlenie w konkretnych zachowaniach opiekunów wobec dziecka.

Przy znacznym nasileniu uprzedzeń i radykalizacji postaw wobec osób nieheteronormatywnych, z którym mamy obecnie do czynienia w Polsce (Górska, 2020), ważne jest dostarczanie rzetelnych informacji stanowiących odpowiedź na formułowane wciąż wątpliwości co do jakości rodzicielstwa osób LGB. Jak dotąd na rodzimym gruncie temat ten nie był eksplorowany – prezentowane badanie odpowiada na to zapotrzebowanie. Zanim przedstawię założenia leżące u podstaw sformułowania głównych problemów badawczych, zarysuję sytuację prawną nieheteronormatywnych rodzin w Polsce, odnosząc ją do realiów państw zachodniego kręgu kulturowego, oraz krótko omówię historię dotychczasowych studiów dotyczących rodzicielstwa osób LGB.

Rodziny LGB w Polsce – podstawowe informacje

W prezentowanym tekście przyjmuję szeroką, inkluzywną definicję rodziny, którą rozumiem za Krystyną Slany (2008) jako dowolną grupę osób dorosłych i dzieci podtrzymujących wzajemne relacje prowadzące do powstania uczuć i więzi lub też jakiegokolwiek połączenie dwóch lub więcej osób na zasadzie wzajemnej umowy, z urodzenia lub adopcji. Przejęta przeze mnie definicja jest także spójna z propozycją Laury Wildemann Kane (2019), według której rodzina to grupa osób zaangażowanych we współzależne relacje opiekuńcze, których celem jest wzajemna troska o dobrostan. Definicja ta wychodzi naprzeciw wznoszącej dywersyfikacji życia rodzinnego, obserwowanej obecnie również w Polsce, i uwzględnia rodziny tworzone przez pary osób tej samej płci wychowujące dzieci, które same siebie określają takim mianem.

Szacuje się, że w Polsce żyje od 50 do 100 tys. dzieci wychowywanych przez pary osób tej samej płci (Koniecznyńska, 2021), choć brak odnoszących się do nich rozwiązań prawnych uniemożliwia skorzystanie z wiarygodnych źródeł danych demograficznych w celu określenia dokładnej liczby. Są to najczęściej rodziny rekonstruowane, w których dzieci pochodzą z wcześniejszych związków heteroseksualnych, po części zaś rodziny planowane, w których osoby tej samej płci decydują się na rodzicielstwo wspólnie, korzystając z metod wspomaganego rozrodu lub adopcji (Mizielińska i in., 2014). Osoby LGB żyjące w tego typu rodzinach doświadczają nie tylko swoistej „niewidzialności” (Wojciechowska,

2020) spowodowanej brakiem ochrony ich życia rodzinnego i społecznego rozpoznania ich rodzicielstwa (co dotyczy zwłaszcza partnerek i partnerów rodziców biologicznych, określanych zwykle mianem matek lub ojców społecznych, por. Mizielińska i in., 2014). Przedmiotem ich niepokoju jest także możliwość podważenia ich kompetencji rodzicielskich lub prawa do opieki nad dzieckiem wyłącznie na podstawie informacji o ich tożsamości seksualnej czy relacji miłosnej, w jakiej pozostają (Lyons, 1983; Maxwell i Donner, 2006; Zima, 2010). W Polsce obawy te nie są pozbawione podstaw: w latach 2006–2008 kolejne sądy krajowe odmawiały matce po rozwodzie przyznania opieki nad dziećmi ze względu na jej relację romantyczną z kobietą, a sprawa zakończyła się wyrokiem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 2021 r., który orzekł o dyskryminacji kobiety ze względu na orientację seksualną (PTPA, 2021).

W rankingu dotyczącym sytuacji prawnej osób LGBT+ w Europie, opracowywanym rokrocznie przez międzynarodową organizację ILGA-Europe (2023), Polska w latach 2021–2023 regularnie zajmowała ostatnie miejsce w Unii Europejskiej pod względem dostosowania prawa do potrzeb tych osób. W sekcji prawa rodzinnego Polska była jednym z sześciu państw (m.in. obok Rumunii i Turcji), w których nie obowiązywał żaden z jedenastu wskaźników rozwiązań prawnych branych pod uwagę w raporcie, takich jak: możliwość zawarcia związku partnerskiego, adopcji dziecka partnera/partnerki (tzw. adopcji wewnętrznej, w sytuacji gdy dziecko nie ma drugiego opiekuna prawnego) czy też skorzystania z medycznej inseminacji. I choć w ostatnich dwudziestu latach poparcie społeczne dla praw osób homoseksualnych wolno, lecz sukcesywnie wzrastało, w ostatnim badaniu CBOS (2021) jedynie 23% społeczeństwa uważało homoseksualność za normę, 56% odmawiało osobom tej samej płci prawa do zawierania małżeństw, a 75% – do adopcji dzieci. Te realia uwidaczniają przepaść, jaka dzieli Polskę od innych państw europejskich, zwłaszcza tzw. Starej Unii, w których na przestrzeni ostatniego ćwierćwiecza prawo rozpoznało rodziny zakładane przez pary jedнопłciowe. Warto podkreślić, że obecnie równość małżeńska – czyli zrównanie prawa do zawierania związku małżeńskiego osób tej samej i różnych płci – obowiązuje w dziewiętnastu państwach Europy², w kolejnych siedmiu istnieje przynajmniej możliwość rejestracji jedнопłciowego związku formalnego, a w dwudziestu dopuszczalna jest adopcja dziecka przez parę jedнопłciową (ILGA-Europe, 2023).

² W lutym 2024 r. do państw tych dołączyła Grecja (Kwiatkowska i Hlebowicz, 2024).

Cztery fale badań rodzicielstwa osób LGBT+

Wspomniane zmiany społeczne i prawne miały swoje źródło we wzroście wiedzy na temat rodzicielstwa osób nieheteronormatywnych i ich dzieci dzięki badaniom prowadzonym na gruncie nauk społecznych w krajach anglosaskich już od lat siedemdziesiątych XX w. Ich potrzeba wyłoniła się w odpowiedzi na coraz częstsze przypadki ujawniania swojej homoseksualności przez kobiety, które zostały matkami w heteronormatywnych małżeństwach i których władza rodzicielska była ograniczana lub odbierana w przebiegu spraw rozwodowych (Golombok, 2007). Przez kilkadziesiąt lat problematyka i metodologia tych badań ewoluowała w sposób ujmowany w literaturze przedmiotu w postaci kolejnych czterech fal (Johnson, 2012; Tasker, 2018).

Pierwszą z nich datuje się od końca lat siedemdziesiątych XX w. Obejmowała ona badania lesbijek i (w mniejszym stopniu) gejów, którzy zostali rodzicami, żyjąc w związkach heteronormatywnych. Początek drugiej fali przypada na połowę lat dziewięćdziesiątych, kiedy – wraz ze wzrostem dostępu do metod wspomaganego rozrodu – pojawiła się możliwość zbierania danych w planowanych rodzinach jedнопłciowych par kobiet, a potem mężczyzn. W obu tych falach, poza wczesnymi studiami przypadków i badaniami jakościowymi, prowadzono studia porównawcze, w których grupę kontrolną dla gejów i lesbijek oraz ich dzieci stanowiły rodziny heteronormatywne. Główny cel, czyli ustalenie, czy rodzicielstwo podejmowane przez pary jedнопłciowe nie wpływa negatywnie na rozwój emocjonalny, społeczny i seksualny dzieci, został zrealizowany – współcześnie środowisko akademickie w znakomitej większości zgadza się co do tego, że płeć czy orientacja seksualna rodziców sama w sobie nie zakłóca rozwoju ani nie determinuje dobrostanu dziecka (What We Know Project, 2015; zob. też Abramowicz, 2012; Tomalski, 2007). Tym samym traktowanie heteronormatywnej rodziny jako jedyne złotego standardu zapewniającego najlepsze warunki rozwojowe dzieciom poddano krytyce (Stacey i Biblarz, 2001; Biblarz i Stacey, 2010), wskazując raczej rolę rodzinnych czynników procesualnych (jak jakość i dynamika więzi między opiekunem a dzieckiem czy przebieg komunikacji) niż strukturalnych w psychicznym rozwoju dziecka. Po roku 2000 rozwinęła się trzecia fala badań, w której koncentrowano się na zróżnicowaniu rodzin z dziećmi zakładanych przez osoby LGBT+ (rodziny adopcyjne, planowane, rekonstruowane powstałe po rozpadzie relacji heteronormatywnej) i specyficznych procesach czy wyzwaniach,

z jakimi się one mierzą. Do tych ostatnich należy m.in. kwestia podejmowania decyzji o rodzicielstwie i sposobie jego realizacji (np. czy będzie to rodzicielstwo adopcyjne, czy para zdecyduje się na skorzystanie z metod sztucznego zapłodnienia, a w przypadku par kobiet – która z nich urodzi dziecko), a także specyficzny stres mniejszościowy uznawany za dodatkowe obciążenie dotykające zarówno osoby nieheteroseksualne (również te podejmujące role rodziców), jak i, potencjalnie, ich dzieci. Drugą dekadę XXI w. traktuje się z kolei jako początek fali czwartej, w której podejmuje się problematykę rodzicielstwa osób biseksualnych, transpłciowych oraz interpłciowych, a ponadto bada wybrane wąskie zagadnienia rodzicielstwa lesbijek i gejów, często za pomocą metod jakościowych, z wykorzystaniem wywiadów, genogramów czy map rodzin (Tasker, 2018). Problem badawczy sformułowany w prezentowanym artykule wpisuje się po części w drugi, a po części w trzeci z opisanych wyżej nurtów³.

Oddziaływania rodzicielskie kobiet żyjących w związkach jedнопłciowych

Eksplokacja sposobów sprawowania przez matki LB opieki nad dziećmi w dotychczasowych badaniach podporządkowana była głównie kontroli dobrostanu tych ostatnich, a szeroko rozumiane kompetencje rodzicielskie – jeśli w ogóle uwzględniano – traktowano jako zmienną determinującą poziom przystosowania dziecka. Jak już wspomniano, ze studiów prowadzonych w tym nurcie wynika, że jakość opieki i relacji z dzieckiem osób żyjących w związkach jedнопłciowych jest przynajmniej równie dobra, co w różнопłciowych małżeństwach (Farr i in., 2010; 2022; Flaks i in., 1995; McNeill i in., 1998). Niektóre doniesienia wskazują jednak na pewne specyficzne cechy rodzicielstwa par jedнопłciowych, zwłaszcza kobiecych, i to na nich skupię się w dalszych analizach.

³ W badaniu przyjęto model dopasowany do problemów 2. i 3. fali z dwóch powodów: po pierwsze, w polskiej literaturze psychologicznej wciąż brakuje opracowań ilustrujących nurt porównawczy, niewiele jest też omówień tego rodzaju badań prowadzonych za granicą; po drugie, chcąc zachować względną homogeniczność próby w realizacji badania metodą ilościową, zdecydowano się włączyć do grupy wyłącznie cispłciowe kobiety tworzące związki z kobietami, uznano bowiem, że rodzicielstwo gejów i osób transpłciowych jest w Polsce znacząco mocniej obciążone społeczno-kulturowym tabu, co mogłoby wpłynąć zarówno na specyfikę ich rodzicielskich doświadczeń, jak i na trudność w pozyskaniu osób do badań.

Na przykład w brytyjskim badaniu (Golombok i in., 2003) porównano matki-lesbijki i matki heteroseksualne (żyjące w związkach i samodzielnie) pod względem wybranych charakterystyk rodzicielstwa. Nie stwierdzono różnic między matkami biologicznymi z obu grup pod względem ogólnej jakości rodzicielstwa, poziomu serdeczności i emocjonalnego zaangażowania w relację z dzieckiem, zadowolenia z macierzyństwa oraz liczby i natężenia konfliktów z dziećmi. Zauważono natomiast, że biologiczne matki-lesbijki częściej angażowały się w zabawę z dziećmi i rzadziej uciekały się do klapsów jako metody dyscyplinowania dziecka w porównaniu z matkami heteroseksualnymi, a matki społeczne (partnerki matek biologicznych) rzadziej stosowały kary cielesne w porównaniu z ojcami. W amerykańskich badaniach populacyjnych stwierdzono z kolei, że matki żyjące w związku z kobietą poświęcają więcej czasu na kontakt z dzieckiem niż ojcowie żyjący w relacji z mężczyzną oraz matki i ojcowie pozostający w związkach różнопłciowych (Prickett i in., 2015).

Traktowanie dzieci w sposób silnie skoncentrowany na ich potrzebach czy też „łagodny” zaobserwowano również w innych badaniach prowadzonych z udziałem rodzicielskich par lesbijek. Różnice – przynajmniej w niektórych wypadkach – są związane z płcią rodziców (Biblarz i Stacey, 2010). I tak, w badaniach Henny M.W. Bos, Franka van Balena i Dymph C. van den Boom (2007) stwierdzono, że matki biologiczne i społeczne z rodzin lesbijek oraz matki heteroseksualne były bardziej emocjonalnie zaangażowane w opiekę nad dzieckiem, wspierające wobec dziecka i respektujące jego autonomię, a także mniej skłonne stosować metody dyscyplinowania oparte na władzy niż ojcowie w parach różнопłciowych. Podobnie Raymond W. Chan, Barbara Raboy i Charlotte J. Patterson (1998) stwierdzili większą zgodność oceny psychologicznego funkcjonowania swoich dzieci przez pary kobiece niż różнопłciowe: diady lesbijek podobnie oceniały stan emocjonalny i zachowania społeczne dzieci, w odróżnieniu od diad heteroseksualnych, w których ojcowie dostrzegali mniej trudności w funkcjonowaniu dzieci niż matki. Z kolei David K. Flaks, Ilda Fischer, Frank Masterpasqua i Gregory Joseph (1995) zaobserwowali, że zarówno matki-lesbijki (biologiczne i społeczne), jak i matki heteroseksualne uzyskiwały wyższe wyniki niż ojcowie w zakresie umiejętności rozumienia złożoności sytuacji związanych z opieką nad dzieckiem i trafnego rozpoznawania w nich elementów wymagających interwencji.

Choć większa skłonność kobiet do angażowania się w czynności opiekuńcze i społeczne mogłaby odpowiadać za różnice obserwowane między rodzicielstwem par lesbijek i osób heteroseksualnych, to nie zawsze (i nie

wyłącznie) płeć różnicuje uzyskiwane wyniki – jak chociażby w przywołanych wyżej doniesieniach Susan Golombok (2003). Można sądzić, że dla oddziaływań rodzicielskich pewne znaczenie ma także stres mniejszościowy, związany z zagrożeniem potencjalną stygmatyzacją czy – w skrajnych przypadkach – odebraniem władzy rodzicielskiej.

Według Ilana H. Meyera (1995; 2013) stres mniejszościowy osób LGB zasadza się na doświadczaniu przez jednostkę konfliktu z otoczeniem społecznym, przy czym konflikt ten ma swoje źródło w zestawieniu wartości wynikających z własnych potrzeb z tymi dominującymi w heteronormatywnej kulturze. Stres mniejszościowy cechuje społeczne uwarunkowanie, chroniczność i unikatowość; stanowi on specyficzne, dodatkowe obciążenie członków grup słabo uprzywilejowanych i zwiększa ryzyko pogorszenia stanu zdrowia psychicznego i fizycznego, co znajduje odzwierciedlenie zwłaszcza w większym nasileniu objawów depresyjnych i lękowych u osób LGB (Iniewicz, 2015). Wyniki badań dotyczących zakłóceń zdrowia psychicznego u rodziców LGB w porównaniu z rodzicami heteronormatywnymi wskazują jednak na brak różnic między grupami. Może to oznaczać, że w społeczności osób LGB rodzicami zostają jednostki wysoko funkcjonujące lub też że wspólne wychowywanie dzieci normalizuje ich sytuację psychospołeczną i zbliża do większości, chroniąc przed negatywnym działaniem stresu mniejszościowego (Danna, 2011). Czy jednak stres ten może odzwierciedlić się w jakościowej różnicy w sprawowaniu opieki nad dzieckiem?

Próbę uchwycenia wpływu stresu mniejszościowego na wychowanie dzieci w parach jedнопłciowych podjął zespół badawczy z Holandii (Bos i in., 2004), który wprowadził do swoich studiów pojęcie rodzicielskiego usprawiedliwiania się (*parental justification*). Odnosi się ono do presji (rzeczywistej lub wyobrażonej) odczuwanej przez rodziców w sytuacjach społecznych, by wykazać się wysokimi standardami rodzicielstwa i dzięki temu zyskać aprobatę w oczach innych. Autorzy zaobserwowali, że im częściej matki-lesbijki doświadczały odrzucenia ze względu na swoją homoseksualność, im bardziej się go obawiały i im silniej podzielały uprzedzenia związane z homoseksualnością (własną i innych), tym bardziej były skłonne odczuwać ową presję społeczną. Co więcej, skłonność ta korelowała dodatkowo (słabo, lecz w sposób statystycznie istotny) z zaburzeniami internalizacyjnymi i eksternalizacyjnymi u ich dzieci w wieku 4–8 lat. Trzeba jednak dodać, że rodzicielskie usprawiedliwianie się różniło grupę matek-lesbijek od ojców z małżeństw heteronormatywnych, ale nie od ich żon (Bos i in., 2007), co można uznać za ilustrację swoistej presji społecznej odczuwanej przez kobiety, związanej z chęcią/wewnętrznym przymusem

„bycia jak najlepszą matką”. Choć rodzicielskie usprawiedliwianie się nie dotyczy postaw związanych z wychowaniem dziecka i zachowań w relacji rodzic–dziecko, ale jedynie specyficznego doświadczenia rodziców, to można się zastanawiać, jaka jest rola tego doświadczenia w kształtowaniu rodzicielskich postaw.

W amerykańskim badaniu z lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku – a więc jeszcze sprzed prawnego i społecznego rozpoznania rodzin osób LGB z dziećmi – Judith A. Miller, R. Brooke Jacobsen i Jerry J. Bigner (1981) porównali grupę lesbijek wychowujących dzieci z wcześniejszego związku z mężczyzną oraz matek heteroseksualnych pod względem ich orientacji rodzicielskiej, rozumianej jako sposób odnoszenia się do codziennych sytuacji trudnych związanych z opieką nad dzieckiem. Wyróżnili przy tym trzy typy zachowań: zorientowane na dziecko, tj. uwzględniające dalekosiężne cele wychowawcze i konsekwencje rozwojowe; zorientowane na dorosłego, czyli nakierowane na zaspokojenie potrzeb i celów opiekuna; zorientowane na zadanie, tj. związane z możliwie sprawnym i szybkim rozwiązaniem powstałej trudności. W porównaniu z matkami heteronormatywnymi, odpowiedzi matek-lesbijek istotnie częściej charakteryzowała nadrzędna troska o długofalowy rozwój dziecka, co zinterpretowano jako efekt ich silnego zaangażowania w czynności wychowawcze i relację z dzieckiem oraz zaabsorbowania jego przyszłością, zwłaszcza w świetle narażenia rodziny na doświadczenie stygmatyzacji i wykluczenia, włącznie z zagrożeniem utratą praw rodzicielskich.

Myśl, zgodnie z którą opieka nad dziećmi w rodzinach par jednopłciowych jest związana ze szczególną inwestycją rodzicielską, ma swoją kontynuację w teorii kompensacji, wykorzystanej do wyjaśnienia lepszych wyników w nauce uzyskiwanych przez dzieci wychowywane od urodzenia przez pary jednopłciowe w porównaniu z dziećmi par różnopłciowych w Holandii (Mazrekaj i in., 2020). Teoria kompensacji zakłada, że dzieci rodziców tej samej płci będą funkcjonować równie dobrze (jeśli nie lepiej) w porównaniu z dziećmi rodziców różnej płci, nawet jeśli doświadczają stygmatyzacji i wykluczenia. Potencjalne negatywne skutki dyskryminacji rodzin LGB mogą zostać odwrócone, gdyż stres mniejszościowy motywuje rodziców do podejmowania dodatkowych starań, by – mimo przeszkód – ich dziecko miało jak najlepsze warunki rozwojowe. Autorzy wstępnie sugerują uzyskanie potwierdzenia dla swoich założeń w danych, z których wynika, że po wprowadzeniu równości małżeńskiej w Holandii różnice w osiągnięciach szkolnych dzieci wychowywanych przez pary tej samej lub różnych płci istotnie się zmniejszyły. Zgodnie z założeniem autorów badania może

to oznaczać, że nacisk rodziców LGB na uzyskiwanie jak najlepszych wyników edukacyjnych przez ich dzieci zmniejszył się.

W tym kontekście interesująca jest również problematyka socjalizacji mniejszościowej przebiegającej w rodzinach lesbijek i gejów. Polega ona na dostarczaniu dzieciom wiedzy o historii i kulturze społeczności LGBTQ, akcentowaniu wartości takich jak egalitaryzm czy wrażliwość na różnorodność kulturową, a także przygotowaniu dziecka na kontakt z uprzedzeniami czy podsuwaniu mu pojęć przydatnych do opisu własnej rodziny (Gipson, 2008; Oakley i in., 2017). Warto podkreślić, że wspólną właściwością i funkcją tych starań jest ochrona dziecka przed ewentualną homofobią i jej psychologicznymi niekorzystnymi następstwami. Praktyki te z jednej strony wyposażają młodych ludzi w wiedzę i kompetencje kulturowe wzmacniające ich poczucie własnej wartości, z drugiej zaś – przygotowują na kontakt z otoczeniem, które nie zawsze rozpoznaje i akceptuje rodziny odbiegające od normatywnego wzorca.

Innym ciekawym tropem dotyczącym stresu mniejszościowego w rodzinach kobiet LB jest model rodzinnej rezyliencji (Prendergast i MacPhee; 2018), służący do zrozumienia braku różnic w symptomach problemów emocjonalnych między nimi a rodzinami heteronormatywnymi (zarówno rodzicami, jak i dziećmi). Według autorów rodziny LGB z dziećmi, poprzez fakt większego narażenia na stygmatyzację, paradoksalnie wykształcają swoistą odporność psychiczną, odzwierciedlającą się w interakcjach wewnątrzrodzinnych. Ważną rolę buforującą wpływ mniejszościowych obciążeń w tych rodzinach odgrywają: umiejętność dokonywania przewartościowań, samoakceptacja, sprawczość i bezpieczne przywiązanie. Kształtują one odporność psychiczną i wspierają konstruktywne procesy komunikacji zarówno w obrębie systemu rodzinnego, jak i w jego kontakcie z otoczeniem społecznym. Hipoteza rodzinnej rezyliencji znajduje potwierdzenie w pierwszych doniesieniach empirycznych: wyższy poziom pozytywnego nastawienia (*positivity*) matek-lesbijek z Izraela w porównaniu z matkami heteronormatywnymi jest czynnikiem chroniącym je przed symptomami depresyjnymi (Shenkman i in., 2023).

Przywołane tu wyniki badań na temat doświadczeń, praktyk czy kompetencji rodzicielskich kobiet LB do pewnego stopnia ilustrują zmianę, która zaszła w eksploracji tego fenomenu na przestrzeni kilkadziesiąt lat. Zgodnie z propozycją Suzanne M. Johnson (2012) byłoby to przejście od 2. do 3. fali badań, kiedy w miejsce potwierdzania bądź wykluczania deficytów rodzin nieheteronormatywnych pojawiły się pytania o specyfikę ich funkcjonowania, a wręcz – o mocne strony czy kompetencje, które warto byłoby kształtować

także w innych systemach rodzinnych (Farr i in., 2022). Jak podkreślili Timothy J. Biblarz i Judith Stacey w 2010 r., orientacja seksualna czy płeć rodziców *per se* nie stanowi powodu, by spodziewać się lepszej lub gorszej jakości opieki nad dzieckiem w rodzinach nieheteronormatywnych, nawet jeśli opieka ta jest realizowana w jakościowo inny sposób.

Kontynuując tę myśl, można przypuszczać, że rodzicielstwo osób LGB ma swoją specyfikę polegającą na dużej inwestycji w proces opieki i wychowania. Po części może ona wynikać z płci – większość rodziców w grupie osób nieheteronormatywnych stanowią kobiety. Ponadto w rodzinach planowanych silne zaangażowanie w rolę rodzicielską może być naturalną konsekwencją motywacji i determinacji stojącej za licznymi działaniami, które trzeba było podjąć, by w ogóle stać się rodzicem. Prócz tego jednak – i dotyczy to zwłaszcza wychowania dziecka w warunkach systemowego nierozpoznania lub braku wsparcia rodzicielstwa par jednopłciowych – na sposób sprawowania opieki może wpływać stres mniejszościowy rodziców. Mogą oni chcieć skompensować dziecku mniejszościową sytuację rodzinną, chronić je przed stygmatyzacją czy też wykazać przed innymi i/lub sobą, że rzeczywiście – wbrew stereotypom – są dobrymi rodzicami. Z tych powodów rodzice LGB mogą podejmować dodatkowe starania, by polepszyć jakość opieki nad dzieckiem i zwiększyć swoje kompetencje rodzicielskie. Z drugiej strony jednak chroniczny niepokój o dziecko związany ze stresem mniejszościowym może motywować do nadmiernej ochrony i kontroli dziecka, znajdującej odzwierciedlenie w rodzicielstwie „helikopterowym” (Carone i in., 2022). Stres może też nasilać indywidualne tendencje do stosowania mniej lub bardziej skutecznych form regulacji emocji, co z kolei wpływać może na stabilność rodzica i łatwość dostosowania swoich oddziaływań rodzicielskich do rzeczywistych potrzeb dziecka.

Lęk i unikanie przywiązaniowe a opieka rodzicielska

Na kompetencje rodzicielskie, prócz opisanych wyżej czynników kontekstowych specyficznych dla rodziców LGB, potencjalnie wpływają także czynniki niespecyficzne o charakterze osobowościowym (Belsky i Barends, 2002). Zgodnie z teorią przywiązania uniwersalnym mechanizmem regulującym zachowania opiekuńcze człowieka jest motywacyjny system kontroli zachowań – system sprawowania opieki. Jego funkcją jest ochrona dziecka przed czynnikami szkodliwymi (zewnętrznymi lub wewnętrznymi), a aktywuje go obserwacja przez rodzica dystresu lub realnego zagrożenia

dziecka (Bowlby, 1969; George i Solomon, 2008). System ten formuje się na podstawie przywiązania, w tym reprezentacji siebie i opiekuna w relacji diadykowej, a także ukształtowanych w toku rozwoju rodzica strategii zaspokajania własnych potrzeb przywiązaniowych.

Ważną rolę pośredniczącą pomiędzy przywiązaniem rodzica do własnego opiekuna w dzieciństwie a sposobem sprawowania opieki nad dzieckiem w dorosłości pełnią wewnętrzne modele operacyjne przywiązania. Stanowią one intrapsychiczne reprezentacje, oddziałujące na emocje, zachowania i procesy poznawcze we wszelkich bliskich relacjach danej osoby w ciągu życia, co sprawia, że aktywują się również w relacji z dzieckiem (Main i in., 1985). Przywiązanie ufnie pozwala jednostce w obliczu trudności elastycznie regulować własny stan afektywny, w tym także szukać kontaktu z osobą bliską i czerpać z niego otuchę (Mikulincer i Shaver, 2007). Bezpieczne przywiązanie powinno też stanowić podstawę zrównoważonej opieki nad dzieckiem, w której rodzic może być dla dziecka stabilnym, emocjonalnym oparciem (Rudy i Grusec, 2006). Dwie pozostałe strategie (wtórne) – dezaktywacja i hiperaktywacja systemu przywiązania – odzwierciedlają z jednej strony unikanie kontaktu i zaprzeczanie potrzeby bliskości, z drugiej zaś nadmierne zaabsorbowanie dążeniem do bliskości, wynikające z lęku przed niezaspokojeniem tej potrzeby i utratą oparcia (Mikulincer i Shaver, 2007). Lęk i unikanie przywiązaniowe stanowią zatem dwa ważne wymiary funkcjonowania intrapsychicznego; ich niskie natężenie wskazuje na poczucie bezpieczeństwa pozwalające skutecznie zaspokajać potrzebę bliskości, a wysokie – jest przejawem trudności w tym obszarze.

Można sądzić, że trwałe strategie zaspokajania potrzeby bliskości przez osobę dorosłą, zakorzenione w jej wewnętrznych modelach operacyjnych przywiązania, wpływają na wybór preferowanych przez nią metod wychowawczych i znajdują odzwierciedlenie w zachowaniach rodzicielskich. Dotyczyłoby to zwłaszcza rygoryzmu, opartego na emocjonalnym dystansie wobec dziecka, unikaniu konfrontacji z emocjami i szukaniu prostych rozwiązań wychowawczych, a także nadopiekuńczości, odzwierciedlającej nadmierną bliskość z dzieckiem i pochłonięcie jego sprawami, co jest efektem ulegania przez rodzica własnym stanom afektywnym oraz zakłóceniom w obrębie uwagi i procesów refleksyjnych (Rudy i Grusec, 2006). Obie te tendencje opierają się na nieadekwatnie rozbudowanej kontroli dziecka, która może być wyrazem emocjonalnego napięcia, niepokoju i bezradności doświadczanej przez rodzica w opiece nad nim i odzwierciedlać się w swoistej sztywności demonstrowanych zachowań. Dotychczasowe badania potwierdzają związki między bezpiecznym przywiązaniem a elastyczną,

zrównoważoną opieką i wysokimi kompetencjami rodzicielskimi, jak również między lękiem i unikaniem przywiązaniowym a niekorzystnym stylem wychowania (Millings i in., 2013), mniejszą wrażliwością macierzyńską, słabszą umiejętnością wspierania dziecka i zakłócaniem jego swobodnej eksploracji (Selcuk i in., 2010).

Na podstawie przeprowadzonych rozważań teoretycznych i zgromadzonych wyników badań sformułowano pytania badawcze. Po pierwsze, uznano za zasadne sprawdzić, czy kobiety wychowujące dzieci w związkach jednopłciowych różnią się od matek w heteronormatywnych małżeństwach pod względem ogólnego poziomu kompetencji rodzicielskich, a także tendencji do przejawiania zachowań potencjalnie niekorzystnych dla rozwoju dziecka. Przedstawione wcześniej przesłanki na rzecz zarówno większych kompetencji rodzicielskich matek LGB, jak i większej tendencji do kontroli zachowań dziecka każą potraktować ten problem eksploracyjnie. Po drugie, zapytano o związek kompetencji rodzicielskich oraz nadmiernej kontroli i emocjonalnego dystansu lub zaabsorbowania relacją z dzieckiem (znajdujących odzwierciedlenie w tendencji do zachowań rygorystycznych i nadopiekuńczych) z nasileniem lęku i unikania przywiązaniowego, rozumianych jako trwała i ogólna właściwość psychiczna związana z potrzebą bliskości i strategią jej zaspokajania w bliskich relacjach (na wzór wewnętrznego modelu operacyjnego; Lubiewska i in., 2016). Spodziewano się, że niski niepokój i unikanie będą szły w parze z niskim rygoryzmem i nadopiekuńczością oraz wysokimi kompetencjami. Trzeci problem badawczy sformułowano warunkowo: o ile analizy potwierdzą istnienie różnic międzygrupowych pod względem badanych aspektów rodzicielstwa lub związków tych ostatnich z wymiarami przywiązania, warto sprawdzić, czy to przynależność do grupy, czy też zmienne osobowościowe stanowią predyktory opieki rodzicielskiej.

Ponadto, korzystając z inspiracji studiami Bos, van Balena i van der Boom (2007), w badaniu uwzględniono dodatkową zmienną, a mianowicie rodzicielskie usprawiedliwianie się, decydując o eksploracyjnym włączeniu go do porównań międzygrupowych i analiz korelacji. Odczuwanie presji związanej z koniecznością wykazania się wysoką jakością stosowanych metod wychowawczych może być efektem przynależności do mniejszościowej grupy rodzicielskiej, choć trzeba pamiętać, że badania Bos i współpracowników (2004; 2007) potwierdziły tę tezę jedynie w przypadku porównań matek LB z ojcami z par heteronormatywnych. Z drugiej strony, niepokój i unikanie przywiązaniowe, stanowiące odzwierciedlenie niskiego poczucia bezpieczeństwa w relacjach z innymi, także mogą potęgować poczucie tego rodzaju presji.

Metoda

Przebieg badania i charakterystyka grupy

W badaniu wzięły udział kobiety żyjące w związku z kobietą i od minimum roku zamieszkujące z nią we wspólnym gospodarstwie domowym, mające pod opieką przynajmniej jedno dziecko w wieku od 4 do 18 lat. Kobiety zapraszano do badania metodą kuli śnieżnej, a także za pośrednictwem ogłoszeń na stronach internetowych uczelni, organizacji pozarządowych działających na rzecz osób LGBT+ i reklam na portalu internetowym przeznaczonym dla tej społeczności. Osoby zainteresowane badaniem były proszone o kontakt e-mailowy z autorką. W odpowiedzi otrzymywały informację o kryteriach doboru do grupy i były proszone o opisanie swojej sytuacji rodzinnej, a następnie otrzymywały spersonalizowany link do zestawu ankiet, umieszczonego na platformie jednostki badawczej. Udział w badaniu był dobrowolny i poufny. W ramach rekompensaty za poświęcony czas uczestniczki otrzymywały elektroniczny bon podarunkowy o wartości 50 zł do popularnego salonu prasowego.

W grupie właściwej znalazło się 155 kobiet LB. 46 z nich żyło w rodzinach planowanych: były to osoby wychowujące dziecko/dzieci od urodzenia, niezależnie od tego, czy były matkami biologicznymi ($n = 29$) czy społecznymi ($n = 17$). Kolejnych 109 kobiet tworzyło rodziny rekonstruowane. W tej grupie 73 osoby były matkami w świetle prawa; wśród nich 48 kobiet posiadających dzieci związało się z kobietami bezdzietnymi, 23 z kobietami, które również miały już dzieci (tu znalazła się także osoba tworząca ze swoją partnerką rodzinę zastępczą i mająca pod opieką siedmioro dzieci), 2 osoby zdecydowały się na urodzenie dziecka, będąc w relacji z kobietą mającą dziecko z poprzedniego związku. Pozostałe 36 osób stanowiło grupę określoną mianem matek przybranych – były to partnerki matek biologicznych nieposiadające własnego potomstwa. Choć historie powstania rodzin rekonstruowanych tworzonych przez osoby badane były zróżnicowane, to większość z nich (80%) ukonstytuowała się po rozstaniu matki biologicznej z ojcem dziecka.

W grupie porównawczej znalazło się 91 kobiet wychowujących dzieci urodzone w aktualnym związku małżeńskim z mężczyzną. Ich dobór prowadzono w sposób umożliwiający uzyskanie maksymalnego podobieństwa do grupy kryterialnej pod względem cech demograficznych, takich jak wiek, wiek najstarszego dziecka w rodzinie, miejsce zamieszkania, wykształcenie

i sytuacja materialna. Badanie przebiegało analogicznie jak w przypadku grupy właściwej, z wyjątkiem pominięcia narzędzi do badania stresu mniejszościowego.

Jak wynika z danych zamieszczonych w tabeli 1, porównywane grupy nie różniły się w sposób statystycznie istotny pod względem większości zmiennych demograficznych. Zaobserwowane różnice dotyczyły dwóch z nich: stażu związku, który był dłuższy w grupie kobiet żyjących w heteronormatywnych małżeństwach w porównaniu z pozostałymi badanymi, i średniej liczby dzieci w rodzinie, również większej w tej grupie. Różnice były związane ze specyfiką grupy właściwej: niespełna 60% kobiet tworzyło rodziny rekonstruowane powstałe po rozstaniu biologicznych rodziców dzieci, krótszy staż związku i potencjalnie mniejsza liczba dzieci stanowiły zatem naturalną konsekwencję rozpadu wcześniejszej relacji z mężczyzną. Mniejsza liczba dzieci w rodzinie była też efektem tego, że ponad 30% kobiet żyło w rodzinach planowanych, w których skorzystano z metod wspomaganego rozrodu, by począć dziecko.

Tabela 1. Demograficzna charakterystyka uczestniczek badania

Zmienna	Matki lesbijki i biseksualne <i>n</i> = 155	Matki heteronormatywne <i>n</i> = 91	Test istotności różnic
Wiek (w latach) (<i>M</i> ; <i>SD</i>)	22–62 (38,1; 6,7)	25–59 (37,8; 5,9)	$t(244) = -0,274$
Wiek najstarszego dziecka (w latach) (<i>M</i> ; <i>SD</i>)	4–21 (10,9; 5,1)	3–20 (10,1; 4,3)	$t(214,9) = -1,392$
Liczba dzieci w rodzinie (<i>M</i> ; <i>SD</i>)	1–7 (1,7; 1)	1–5 (2; 0,7)	$t(238,3) = 2,82^{**}$
Staż związku (w latach) (<i>M</i> ; <i>SD</i>)	1–25 (7,8; 5,2)	4–30 (15,5; 5,3)	$t(244) = 11,053^{****}$
Wykształcenie			
– podstawowe	2 (1,3%)	0 (0%)	$\chi^2(4) = 3,682$
– zawodowe	2 (1,3%)	0 (0%)	
– średnie	43 (27,9%)	27 (30,7%)	
– wyższe (licencjat)	26 (16,9%)	20 (22,7%)	
– wyższe	81 (52,6%)	42 (47,2%)	
Miejsce zamieszkania			
– wieś	21 (13,5%)	13 (14,4%)	$\chi^2(3) = 1,584$
– miasto < 100 tys.	31 (20,0%)	24 (26,4%)	
– miasto 100–500 tys.	36 (23,2%)	20 (22,2%)	
– miasto > 500 tys.	67 (43,2%)	34 (37,8%)	

cd. tab. 1

Zmienna	Matki lesbijki i biseksualne n = 155	Matki heteronormatywne n = 91	Test istotności różnic
Sytuacja materialna ^a			
– bardzo dobra	58 (37,4%)	26 (28,6%)	$\chi^2 (2) = 2,14$
– dobra	91 (58,7%)	60 (66,7%)	
– niezadowolająca	6 (3,9%)	5 (5,6%)	
– zła	0 (0%)	0 (0%)	

*** p < 0,001; ** p < 0,01

^a Subiektywna ocena sytuacji materialnej: bardzo dobra – zaspokajamy podstawowe potrzeby, a stałe nadwyżki przeznaczamy na inne cele; dobra – zaspokajamy podstawowe potrzeby, sporadyczne nadwyżki przeznaczamy na inne cele; niezadowolająca, ale radzimy sobie (zaspokajamy wyłącznie podstawowe potrzeby); żadna z osób badanych nie zaznaczyła opcji: zła – bez pomocy nie jesteśmy w stanie zaspokoić podstawowych potrzeb.

Źródło: badania własne.

Narzędzia

Test Kompetencji Rodzicielskich. Do pomiaru kompetencji rodzicielskich zastosowano Test Kompetencji Rodzicielskich (Matczak i Jaworowska, 2017). Jest to narzędzie uwzględniające trzy wymiary służące do opisu zachowania rodzica wobec dziecka: swoboda–kontrola, zaangażowanie–dystans, organizacja–brak organizacji. Test obejmuje 30 opisów sytuacji wychowawczych, w większości o charakterze problemowym, przy czym każdemu z nich przypisane są trzy możliwe sposoby zachowania się rodzica. Każda z tych reakcji jest oceniana przez osobę badaną pod kątem prawdopodobieństwa, z jakim osoba ta sama postąpiłaby w dany sposób, przy użyciu czterostopniowej skali: zdecydowanie nie, raczej nie, raczej tak, zdecydowanie tak. Wyniki pozwalają na określenie ogólnego poziomu kompetencji rodzicielskich (KR), a także tendencji do przejawiania w relacji z dzieckiem rygoryzmu (R), nadopiekuńczości (N), permissywności (P) i bezradności (B). Im wyższy wynik, tym większe nasilenie danej tendencji. Współczynnik α Cronbacha poszczególnych skal w badaniach autorek testu wyniósł: KR = 0,91; R = 0,83; N = 0,76; P = 0,76; B = 0,52.

W niniejszym badaniu na etapie sprawdzania rzetelności skal zaobserwowano jednak ujemne korelacje pojedynczych itemów z ogólnym wynikiem w przypadku czterech z pięciu skal (skala KR – item 1a; skala R – item 14c; skala P – item 21a; skala B – itemy: 5b, 6b, 9b, 12a, 18a). Z tego względu, w trosce o utrzymanie możliwie wysokiej spójności skal i rzetelności narzędzia, zdecydowano się nie uwzględniać tych itemów

w wyniku sumarycznym wspomnianych skal. Po wprowadzeniu tej modyfikacji współczynnik α Cronbacha w badanej grupie wyniósł: KR = 0,90; R = 0,86; N = 0,82; P = 0,66; B = 0,59.

Skala Doświadczeń w Bliskich Związkach. Wymiary przywiązania badano przy użyciu zrewidowanej wersji Skali Doświadczeń w Bliskich Związkach (*The Experiences in Close Relationships-Revised*, Fraley i in., 2000), w tłumaczeniu i opracowaniu Katarzyny Lubiewskiej i współpracowników (2016). Narzędzie, oparte na pierwowzorze Kelly A. Brennan, Catherine L. Clark i Phillipa R. Shavera (1998), obejmuje dwie skale: unikanie i niepokój przywiązaniowy. W badaniu zastosowano wersję skróconą (SDB-RS), zalecaną przez autorów opracowania (Lubiewska i in., 2016), zawierającą pytania zasadnicze dla badanych konstruktów teoretycznych, o relatywnie dobrych właściwościach psychometrycznych. W każdej podskali znalazło się po 8 itemów dotyczących doświadczeń i odczuć w aktualnych i przeszłych relacjach z ważnymi osobami. Badani odnoszą się do nich na skali 7-stopniowej, od 1 – „zdecydowanie się nie zgadzam” do 7 – „zdecydowanie się zgadzam”. Współczynniki rzetelności α Cronbacha w badaniach Lubiewskiej i in. (2016) wynosiły: dla skali niepokoju 0,89, a dla skali unikania 0,81, natomiast w badaniu własnym, odpowiednio: 0,93 i 0,81.

Rodzicielskie usprawiedliwianie się. Zastosowano tłumaczenie skali Bos i in. (2007). Składa się ona z czterech twierdzeń, do których należy się ustosunkować na skali od 1 – „całkowicie się nie zgadzam” do 6 – „całkowicie się zgadzam”. Przykładowe itemy to: „Staram się udowodnić innym, że jestem dobrym rodzicem” lub „Spodziewając się negatywnych reakcji innych osób, poświęcam swojemu dziecku więcej uwagi niż inni rodzice”. Skalę wykorzystano za zgodą autorów. Współczynnik α Cronbacha w badanej próbie wynosił 0,843.

Analizy statystyczne

Zastosowano pakiet SPSS 28.0. Do porównań międzygrupowych użyto testu różnic między zmiennymi. Siłę związków między niepokojem i unikaniem przywiązaniowym a kompetencjami rodzicielskimi określono na podstawie analizy korelacji. Wprawdzie badane zmienne nie miały rozkładów normalnych, lecz ich wariancje w porównywanych grupach były

homogeniczne i dlatego zdecydowano, by zaprezentować wyniki testów parametrycznych (*t* Studenta, *r* Pearsona), każdorazowo kontrolując ich spójność z nieparametrycznymi odpowiednikami. Zastrzeżenie to nie dotyczy analizy regresji metodą krokową, która posłużyła do wyłonienia najważniejszych predyktorów permisywności, dlatego jej wyniki należy interpretować z ostrożnością.

Wyniki

Porównanie ogólnego poziomu kompetencji rodzicielskich oraz rygoryzmu, nadopiekuńczości, permisywności i bezradności, a także rodzicielskiego usprawiedliwiania się w badanych grupach zaprezentowano w tabeli 2.

Tabela 2. Kompetencje rodzicielskie kobiet żyjących w związkach jedнопłciowych i w różнопłciowych małżeństwach

Zmienna	Grupa	<i>M</i> (<i>SD</i>)	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>	<i>d</i> Cohena
Kompetencje rodzicielskie	Matki HT	120,8 (13,6)	0,307	242	0,759	0,041
	Matki LB	120,3 (11,6)				
Rygoryzm	Matki HT	56,4 (10,0)	1,296	242	0,196	0,172
	Matki LB	54,6 (10,6)				
Nadopiekuńczość	Matki HT	61,5 (9,5)	1,453	242	0,148	0,192
	Matki LB	59,7 (9,6)				
Permisywność	Matki HT	30,4 (5,2)	-4,510	242	<0,001	-0,597
	Matki LB	33,2 (4,4)				
Bezradność	Matki HT	22 (3,5)	-0,491	205,9	0,624	-0,063
	Matki LB	22,3 (3,9)				
Rodzicielskie usprawiedliwianie się	Matki HT	2,82 (1,27)	-0,288	244	0,774	-0,038
	Matki LB	2,88 (1,41)				

Matki LB – matki lesbijki i biseksualne; Matki HT – matki heteroseksualne

Źródło: badania własne.

Kobiety pełniące role rodzicielskie wobec dzieci w obu typach rodzin nie różniły się pod względem ogólnego poziomu kompetencji rodzicielskich, a także rygoryzmu, nadopiekuńczości i bezradności oraz tendencji do rodzicielskiego usprawiedliwiania się. Jedyna różnica dotyczyła permisywności: kobiety z rodzin nieheteronormatywnych były bardziej permisywne w porównaniu z matkami pozostającymi w związkach małżeńskich z ojcami

dzieci. W kolejnym kroku, ze względu na różnicę między grupami w zakresie średniej liczby dzieci w rodzinie i zaobserwowane ujemnej korelacji między permisywnością a liczbą dzieci ($r = -0,22$; $p < 0,001$), dodatkowo sprawdzono wpływ tej zmiennej na uzyskany wynik, włączając ją do analizy regresji liniowej w charakterze kowariantu. Okazało się, że zarówno liczba dzieci w rodzinie ($F(1) = 8,22$; $p = 0,005$), jak i przynależność do grupy ($F(1) = 16,15$; $p < 0,001$) stanowiły predyktory poziomu permisywności, wyjaśniając łącznie 10% wariancji zmiennej zależnej ($R^2 = 0,108$; $F(2) = 14,585$; $p < 0,001$). Im więcej dzieci wychowywało się w danej rodzinie, tym niższy był poziom permisywności kobiet, zależność ta nie niwelowała jednak opisanej wcześniej różnicy między grupami.

Następnie przeprowadzono analizę korelacji niepokoju i unikania przywiązaniowego z miarami kompetencji rodzicielskich i rodzicielskim usprawiedliwianiem się (tab. 3). Niepokój i unikanie przywiązaniowe były istotnie skorelowane z wszystkimi miarami kompetencji rodzicielskich. Zgodnie z przewidywaniami, ogólny poziom kompetencji rodzicielskich korelował ujemnie z niepokojem (słabo) i unikaniem przywiązaniowym (umiarkowanie). Spójne z założeniami teoretycznymi były także związki lęku i unikania w bliskich relacjach z tendencją do zachowań rygorystycznych i nadopiekuńczych (korelacje dodatnie, umiarkowane) oraz z przejawianiem

Tabela 3. Macierz korelacji z wykorzystaniem współczynnika r Pearsona dla niepokoju i unikania w bliskich związkach, zmiennych z obszaru kompetencji rodzicielskich oraz rodzicielskiego usprawiedliwiania się

Zmienna	Niepokój	Unikanie	KR	R	N	P	B
Unikanie	0,431***						
KR	-0,281***	-0,501***					
R	0,542***	0,478***	-0,41***				
N	0,488***	0,484***	-0,305***	0,637***			
P	-0,319***	-0,158*	0,108	-0,415***	-0,304***		
B	0,152*	0,292***	-0,424***	0,304***	0,523***	0,173**	
RU	0,580***	0,319***	-0,198**	0,482***	0,549***	-0,242***	0,197**

* $p < ,05$; ** $p < ,01$; *** $p < ,001$

W przypadku związków niepokoju, unikania i rodzicielskiego usprawiedliwiania $N = 246$, w pozostałych przypadkach $N = 244$.

KR – kompetencje rodzicielskie, R – rygoryzm, N – nadopiekuńczość,
P – permisywność, B – bezradność, RU – rodzicielskie usprawiedliwianie się

Źródło: badania własne.

bezradności w kontakcie z dzieckiem (korelacje dodatnie, słabe). Z kolei permissywność korelowała ujemnie z miarami trudności w obszarze przywiązania – choć związek ten w przypadku unikania był bardzo słaby. Jak się okazało, tendencja do rodzicielskiego usprawiedliwiania się korelowała dodatnio z niepokojem i unikaniem w bliskich związkach, a także z rygoryzmem, nadopiekuńczością i bezradnością, ujemnie natomiast z kompetencjami rodzicielskimi i permissywnością.

Dopełnienie obrazu wyłaniającego się z uzyskanych wyników przyniosła analiza regresji, którą przeprowadzono, aby sprawdzić, jakie zmienne uwzględnione w badaniu najlepiej wyjaśniają wariancję poziomu permissywności badanych kobiet – jedynej zmiennej różnicującej grupy. Do modelu wprowadzono czynniki: przynależność do grupy, liczba dzieci w rodzinie, niepokój przywiązaniowy i unikanie przywiązaniowe. Pierwsze trzy z wymienionych tu zmiennych wyjaśniały łącznie 20% wariancji zmiennej zależnej ($R^2 = 0,201$; $F(3,240) = 20,172$; $p < 0,001$). W modelu znalazły się kolejno: lęk przywiązaniowy, skorelowany ujemnie z permissywnością ($\beta = -0,307$; $t = -5,298$; $p < 0,001$), przynależność do grupy właściwej lub porównawczej ($\beta = 0,224$; $t = 3,809$; $p < 0,001$) i liczba dzieci w rodzinie, również skorelowana ujemnie ze zmienną zależną ($\beta = -0,188$; $t = -3,214$; $p < 0,001$). Do modelu nie weszło natomiast unikanie przywiązaniowe.

Dyskusja

Pierwszy wniosek wyłaniający się z przeprowadzonych badań dotyczy porównywalnego poziomu kompetencji rodzicielskich u matek LB i matek heteronormatywnych. Pierwotnie zakładano, że różnice międzygrupowe mogą wynikać ze stresu mniejszościowego, któremu podlegają kobiety z grupy LB, i że mogą one prowadzić zarówno do konsekwencji korzystnych (celowe rozwijanie umiejętności opiekuńczo-wychowawczych), jak i niekorzystnych dla diady rodzic–dziecko (odczuwany niepokój o dziecko i chęć chronienia go może wpływać na tendencję do nadmiernej kontroli jego zachowań). Jak się okazuje, żadne z tych założeń nie znalazło potwierdzenia w danych. Kobiety z obu grup miały podobną wiedzę o sposobach postępowania z dzieckiem w codziennych interakcjach i porównywalne poczucie skuteczności w jej stosowaniu. Tendencja do przejawiania zachowań cechujących się nadmierną kontrolą i dystansem emocjonalnym (rygoryzm) lub nieadekwatnym zaangażowaniem i zaabsorbowaniem sprawami dziecka (nadopiekuńczość) także nie różniła badanych matek, podobnie jak

skłonność do organizowania procesu wychowawczego i nadawania struktury doświadczeniom dziecka (bezradność). Ów brak różnic może oznaczać, że w badaniu wzięły udział kobiety, których nasilenie stresu mniejszościowego było stosunkowo niskie lub które dobrze sobie z tym stresem radziły. Możliwe, że osoby doświadczające silnego stresu mniejszościowego, czyli mające za sobą wiele zdarzeń odrzucenia na tle homofobicznym i lęku przed brakiem akceptacji, żyjące w ukryciu lub podzielające uprzedzenia wobec homoseksualności, z tych właśnie powodów nie były skłonne wziąć udziału w badaniu. Inne wyjaśnienie podsuwa przytoczona wcześniej koncepcja rodzinnej rezyliencji (Prendergast i MacPhee, 2018) – być może kobiety w badanej grupie na tyle dobrze radzą sobie ze stresem mniejszościowym, wykorzystując zdolności komunikacyjne wykształcone na bazie wcześniejszych mniejszościowych doświadczeń oraz w obrębie rodziny, że nie odczuwają ani silniejszego lęku o dziecko, ani nadzwyczajnej motywacji do wzmacniania swoich umiejętności wychowawczych. Tezy te wymagają dalszych studiów, w tym zwłaszcza analizy związków korelacyjno-regresyjnych między wskaźnikami stresu mniejszościowego a zachowaniami rodzicielskimi.

Jedyna istotna różnica, jaką uchwyciono w porównaniach międzygrupowych, dotyczyła większej swobody (permisywność), jaką dają matki LB dzieciom w zakresie podejmowania samodzielnych działań w porównaniu z matkami heteronormatywnymi. Choć pierwotnie skala permisywności TKR miała służyć do diagnozowania skłonności, by przyznawać dziecku nadmierną swobodę w realizacji zadań niebezpiecznych i ryzykownych („puszczanie na głęboką wodę”), to – jak wskazują autorki kwestionariusza – wysokie wyniki w tej skali uzyskują rodzice mocno zaangażowani w swoją rolę, samodzielnie szukający okazji do rozwijania umiejętności wychowawczych, prezentujący postawę autonomii w wychowaniu dziecka i doceniający dojrzałość oraz rozsądek swoich dzieci (Matczak i Jaworowska, 2017). Można przypuszczać, że permisywna tendencja matek LB, przy utrzymanych, przeciętnych wynikach w skali kompetencji rodzicielskich, jest raczej efektem ich zaangażowania w rolę rodzica i w relację z dzieckiem, opisywanego we wcześniejszych badaniach tej grupy (Golombok i in., 2003; Miller i in., 1981), oraz zaufania, jakim darzą swoje dzieci. Możliwe także, że permisywność kobiet, które decydują się na życie w związku jedнопłciowym w mocno homofobicznym państwie, odzwierciedla ich nonkonformizm wobec oczekiwań kulturowych i elastyczny stosunek do wymagań społecznych w ogóle. Skoro kobiety te postanowiły realizować model życia niewpisujący się w heteronormatywny wymóg, ale za to spójny

z własnymi potrzebami, to być może są też skłonne wspierać autonomiczne dążenia swoich dzieci, dając im znaczną swobodę podejmowania decyzji i planowania działań.

Warto podkreślić, że w badanej grupie bycie nieheteronormatywną matką było jednym z trzech predyktorów permisywności, obok niepokoju doświadczanego w bliskich związkach i liczby dzieci w rodzinie. Wynik ten pokazuje, że niski poziom kontroli dziecięcych zachowań jest różnorodnie uwarunkowany: mają na niego wpływ zarówno zmienne osobowościowe – w tym wypadku względnie trwałe poczucie bezpieczeństwa i ufność w bliskich relacjach (ale też domniemany nonkonformizm), jak i zmienne kontekstowe – czyli liczba dzieci, które rodzic ma pod opieką. W badaniach przeprowadzonych w Stanach Zjednoczonych w grupie adolescentów jedynacy cieszyli się nieco większą autonomią w porównaniu z młodymi ludźmi wychowującymi się z rodzeństwem (Kloepper i in., 1981). Wydaje się, że zaspokojenie potrzeb dwojga lub większej liczby dzieci może wymagać silniejszej kontroli rodzicielskiej niż w przypadku jedynaka. Pewnej dozy kontroli wymaga choćby ustalanie i egzekwowanie reguł pomocnych w codziennym podziale obowiązków i przywilejów oraz rozwiązywanie konfliktów między rodzeństwem. Trzeba jednak zaznaczyć, że zaprezentowane ustalenia dotyczą wyłącznie badanej grupy, czyli kobiet w większości wykształconych i dobrze sytuowanych, należałoby zatem potwierdzić je w dalszych badaniach.

Spójne z założeniami teoretycznymi okazały się także związki niepokoju i unikania przywiązaniowego z wszystkimi uwzględnionymi aspektami oddziaływań rodzicielskich. Dotyczyło to zwłaszcza rygorystyki i nadopiekuńczości, tendencji opierających się na nadmiernej kontroli zachowań dziecka, które były najsilniej skorelowane z zaabsorbowaniem potrzebą bliskości i związanym z nią lękiem przed odrzuceniem, ale też z dystansowaniem się od tej potrzeby i unikaniem zbyt intymnego kontaktu. Wyniki te potwierdzają wcześniejsze doniesienia empiryczne (por. Jones i in., 2014) dokumentujące korzystne oddziaływanie bezpiecznego przywiązania matek na ich zachowania rodzicielskie, w tym na konsekwencję i spójność w odnoszeniu się do dziecka, opiekę dostosowaną do jego potrzeb, akceptację i wsparcie w sytuacjach konfliktowych czy – szerzej ujmując – styl wychowawczy. Lęk i unikanie przywiązaniowe korelują ujemnie z uznawanym za najbardziej pożądany stylem autorytatywnym, a dodatnio ze stylem autorytarnym, cechującym się – podobnie jak rygorystyka – chłodem emocjonalnym oraz wymaganiem bezwzględności posłuszeństwa (Millings i in., 2013). Badania dotyczące zachowań nadopiekuńczych także ujawniają, że pozabezpieczne

przywiązanie matek idzie w parze z większą intruzywnością w relacji z dzieckiem (Adam i in., 2004) i tłumieniem jego autonomii (Verschueren i in., 2006), a lęk przywiązaniowy matek w powiązaniu z lękiem separacyjnym wyjaśnia też ich nadopiekuńczość raportowaną przez dorastające dzieci (Brenning i in., 2017).

Uwzględnienie w badaniu rodzicielskiego usprawiedliwiania się, dość ogólnie skonceptualizowanego przez Bos i współpracowników (2004), uwidocznilo związki ze zmiennymi przywiązaniowymi, ale nie z przynależnością do grupy. Wbrew przewidywaniom, odczuwanie presji kulturowej odnośnie do jakości własnego rodzicielstwa było u kobiet żyjących w związkach jednopłciowych i heteronormatywnych małżeństwach podobne i – ogólnie rzecz biorąc – wyższe niż w badaniach holenderskich. Różnicę tę wykazało porównanie średniego wyniku uczestniczek prezentowanego badania ($M = 2,86$; $SD = 1,35$) z najwyższym z czterech wyników uzyskanych przez zespół Bos (była to średnia matek społecznych z rodzin lesbijek, $M = 1,88$; $SD = 0,93$; $N = 100$; $N = 246$; $t(344) = -6,644$; $p < 0,0001^4$). To porównanie wskazuje, że presja kulturowa związana z właściwym wywiązywaniem się z roli matki jest w Polsce silniejsza niż w Holandii, być może więc dotyka wszystkie kobiety mające pod swoją opieką dzieci na tyle mocno, że mniejszościowy status matek nieheteronormatywnych traci na znaczeniu. Warto też przypomnieć, że w studiach Bos i zespołu (2004) różnice międzygrupowe wskazujące na silniejszą presję odczuwaną przez matki LB w zestawieniu z rodzicami heteronormatywnymi ujawniły się dopiero po włączeniu do porównań ojców, którzy w najmniejszym stopniu doświadczali rodzicielskiego usprawiedliwiania się ($M = 1,64$; $SD = 0,60$; $N = 100$). Ten interesujący trop związany z różnicami między kobietami a mężczyznami zasługuje na odrębną eksplorację.

Korelacje rodzicielskiego usprawiedliwiania się z niepokojem i unikaniem w bliskich związkach mogą oznaczać, że styl przywiązania oddziałuje nie tylko na sposób funkcjonowania człowieka w relacji z życiowym partnerem czy z dzieckiem, lecz także na postrzeganie i afektywne odnoszenie się do szeroko rozumianego otoczenia społecznego. W percepcji kobiet o wyższym nasileniu lęku i unikania przywiązaniowego otoczenie to przyjmuje postać swoistego „zewnątrznego oka”, stale kontrolującego i poddającego ocenie ich zachowanie w interakcjach z dziećmi. Spostrzeganie

⁴ Różnicę między średnimi obliczono za pomocą kalkulatora MedCalc Software Ltd. Comparison of means calculator (Version 22.014). https://www.medcalc.org/calc/comparison_of_means.php (dostęp: 19.10.2023).

i doświadczanie najbliższego otoczenia w taki sposób może być efektem trudności w regulacji emocji, których związki z pozabezpiecznym stylem przywiązania zostały empirycznie potwierdzone (Mikulincer i Shaver, 2008; Jones i in., 2014). Uwagę przykuwają również dodatnie korelacje rodzicielskiego usprawiedliwiania się z rygoryzmem, nadopiekuńczością i bezradnością oraz ujemne – z kompetencjami rodzicielskimi i permissywnością. Napięcie płynące z konieczności ciągłego monitorowania własnych zachowań wobec dziecka (i zachowań samego dziecka) prawdopodobnie ogranicza elastyczność rodzica i sprzyja popełnianiu swoistych błędów wychowawczych, polegających na usztywnieniu się w pozycji nadmiernej wymagającej lub nadopiekuńczej. Sugerowane tu – w istocie mediacyjne – związki między zmiennymi wymagałyby uwzględnienia dodatkowego czynnika w postaci regulacji emocji i – przede wszystkim – teoretycznego doprecyzowania, jakiego rodzaju konstruktem jest rodzicielskie usprawiedliwianie się na poziomie psychologicznym (Wojtczuk-Turek i Turek, 2015). Dodatkowych studiów wymagałoby także określenie, w jakim stopniu rodzicielskie usprawiedliwianie się jest pochodną uwarunkowań osobowościowych (choćby sugerowanych wyżej), a w jakim – rzeczywistych nacisków kulturowych, znajdujących odzwierciedlenie w licznych codziennych aktach komunikacyjnych i przekazach kierowanych do matek zarówno w przestrzeni publicznej (publicystyce, kulturze popularnej), jak i w najbliższym otoczeniu każdej z nich.

Na zakończenie należy wspomnieć o ograniczeniach prezentowanego badania. Główne zastrzeżenia dotyczą reprezentatywności i homogeniczności próby. Ponieważ badania prowadzono w latach 2020–2021, czyli w czasie znacznego nasilenia mowy nienawiści wobec osób LGBT+ w przestrzeni publicznej w Polsce, nabór osób do grupy badawczej stanowił duże wyzwanie. Odbывał się on częściowo metodą kuli śnieżnej, poprzez sieć kontaktów z organizacjami pozarządowymi, a częściowo przez ogłoszenia dostępne w Internecie, każdorazowo jednak uczestniczka badania musiała się skontaktować e-mailowo (lub telefonicznie) z badaczką, aby otrzymać link do zestawu ankiet. Zabieg ten wynikał z dbałości o wiarygodność uzyskanych informacji, lecz jednocześnie mógł działać zniechęcająco (dwie osoby zrezygnowały po wstępnym zainteresowaniu się badaniem i otrzymaniu informacji o tym, że ankiety nie znajdują się pod ogólnodostępnym linkiem). Można więc sądzić, że w badaniu wzięły udział głównie osoby wysoko funkcjonujące, z wysokim poziomem sprawczości – kilka osób deklarowało, że biorą udział w badaniu, ponieważ chcą przyczynić się do edukacji społeczeństwa na temat sytuacji tego typu rodzin, niektóre kobiety

były zaangażowane w działalność organizacji pozarządowych na rzecz praw osób LGBT+. Problemy te są typowe przy badaniu osób z grup trudno dostępnych, stąd możliwość generalizacji wniosków jest ograniczona. Ponadto należy podkreślić, że w prezentowanym studium uwzględniono wyłącznie cispłciowe kobiety pozostające w jednopłciowych związkach intymnych, pomijając inne osoby z grupy LGBT+ mające doświadczenia rodzicielskie, w tym rodziców transpłciowych i niebinarnych.

Warto też zaznaczyć, że kierując się chęcią pozyskania możliwie dużej próby, do grupy badanej włączono osoby o zróżnicowanej historii powstania rodziny (rodziny rekonstruowane i planowane), a co za tym idzie – innej relacji z dzieckiem (zastrzeżenie to dotyczy zwłaszcza partnerek matek biologicznych z rodzin rekonstruowanych, które nie uczestniczyły w wychowaniu dziecka od urodzenia). Innym czynnikiem różnicującym osoby w obrębie grupy był wiek kobiet i ich dzieci (od wieku przedszkolnego po wczesną dorosłość). Pozyskane dane warto poddać dalszej eksploracji przy uwzględnieniu typu rodziny, roli pełnionej w rodzinie oraz wieku dziecka – jednak liczebność poszczególnych podgrup w takim przypadku będzie ograniczać możliwość wnioskowania o istotnych statystycznie zależnościach. Z tego względu warto prowadzić badania jakościowe adresowane do wąsko zdefiniowanych grup osób, które pozwoliłyby uzyskać bardziej precyzyjny i pogłębiony obraz rodzicielstwa.

Innym czynnikiem, który każe zachować ostrożność w interpretacji uzyskanych wyników, jest deklaratywny, oparty na kwestionariuszach, sposób zbierania danych. Zwłaszcza w przypadku Testu Kompetencji Rodzicielskich wydaje się, że przewidywania co do własnego zachowania w określonych sytuacjach wychowawczych niekoniecznie muszą się pokrywać z rzeczywistymi reakcjami rodziców. Badania obserwacyjne w tym wypadku z pewnością byłyby bardziej miarodajne i warto podejmować starania, by przeprowadzić je w przyszłości.

Mimo wspomnianych ograniczeń przeprowadzone badanie dostarcza informacji nie tylko na temat rodzicielstwa kobiet LB, lecz także kompetencji rodzicielskich w ogóle. Po pierwsze, matki wychowujące dzieci w związkach z kobietami jawią się jako osoby darzące dzieci dużą dozą zaufania i ponadprzeciętnie wspierające ich autonomię. Po drugie, jakość opieki sprawowanej nad dzieckiem, niezależnie od struktury rodziny i orientacji seksualnej rodziców, jest związana z ich poczuciem bezpieczeństwa w relacjach, a afektywne tło oddziaływań wychowawczych, zakorzenione w trwałym, indywidualnym stylu przywiązania, stanowi istotny (i być może zasadniczy) czynnik wyjaśniający jakość rodzicielskich oddziaływań.

Główne wnioski z badania można ująć następująco:

1. Kobiety pozostające w związkach jednopłciowych i wychowujące dzieci nie różnią się od matek żyjących w heteronormatywnych małżeństwach pod względem ogólnego poziomu kompetencji rodzicielskich, a także rygoryzmu, nadopiekuńczości, bezradności i rodzicielskiego usprawiedliwiania się, cechują się natomiast wyższym niż grupa porównawcza poziomem permisywności.

2. Niezależnie od struktury rodziny, lęk i unikanie przywiązaniowe są dodatnio skorelowane z rygoryzmem, nadopiekuńczością, bezradnością przejawianą w relacji z dzieckiem i tendencją do rodzicielskiego usprawiedliwiania się, a ujemnie z ogólnym poziomem kompetencji rodzicielskich i permisywnością kobiet.

3. To intrapsychiczne zmienne osobowościowe kobiet w postaci poziomu lęku i unikania przywiązaniowego, a nie struktura tworzonych przez nie związków (jedno- lub różnopłciowych), mają znaczenie dla jakości ich rodzicielstwa.

Literatura

- Abramowicz, M. (2012). Rodziny tworzone przez osoby nieheteroseksualne i wychowywanie przez nie dzieci. W: G. Iniewicz, M. Mijas, B. Grabski (red.), *Wprowadzenie do Psychologii LGB* (ss. 244–262). Wrocław: Wydawnictwo Continuo.
- Adam, E.K., Gunnar, M.R., Tanaka, A. (2004). Adult Attachment, Parent Emotion, and Observed Parenting Behavior: Mediator and Moderator Models. *Child Development*, 75, 110–122. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2004.00657.x>
- Bakiera, L. (2019). Wychowanie i rodzicielstwo, styl wychowania i styl rodzicielski. Analiza terminologiczna. *Psychologia Wychowawcza*, 58(16), 60–72. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0013.6361>
- Belsky, J., Barends, N. (2002). Personality and Parenting. W: M. Bornstein (red.), *Being and Becoming a Parent* (ss. 415–438). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Bos, H.M.W., Balen, F., van, Boom, D.C., van den. (2007). Child Adjustment and Parenting in Planned Lesbian-parent Families. *American Journal of Orthopsychiatry*, 77(1), 38–48. <https://doi.org/10.1037/0002-9432.77.1.38>
- Bos, H.M.W., Balen, F., van, Boom, D.C., van den, Sandfort, Th.G.M. (2004). Minority Stress, Experience of Parenthood and Child Adjustment in Lesbian Families. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 22(4), 291–304. <https://doi.org/10.1080/02646830412331298350>
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and Loss*, t. 1: *Attachment*. New York: Basic Books.
- Biblarz, T.J., Stacey, J. (2010). How Does the Gender of Parents Matter? *Journal of Marriage and Family*, 72(1), 3–22. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2009.00678.x>

- Brennan, K.A., Clark, C.L., Shaver, P. (1998). Self-report Measurement of Adult Attachment: An Integrative Overview. W: J.A. Simpson, W.S. Rholes (red.), *Attachment Theory and Close Relationships* (ss. 46–76). New York: Guilford Press.
- Brenning, K.M., Soenens, B., Van Petegem, S., Kins, E. (2017). Searching for the Roots of Overprotective Parenting in Emerging Adulthood: Investigating the Link with Parental Attachment Representations Using an Actor Partner Interdependence Model (APIM). *Journal of Child and Family Studies*. <https://doi.org/10.1007/s10826-017-0744-2>
- Carone, N., Gartrell, N.K., Rothblum, E.D., Koh, A.S., Bos, H.M.W. (2022). Helicopter Parenting, Emotional Avoidant Coping, Mental Health, and Homophobic Stigmatization Among Emerging Adult Offspring of Lesbian Parents. *Journal of Family Psychology*, 36(7), 1205–1215. <https://doi.org/10.1037/fam0001020>
- CBOS. (2021). Centrum Badań Opinii Społecznej, *Stosunek Polaków do osób homoseksualnych. Komunikat z badań nr 121/2021*. Warszawa: CBOS.
- Chan, R.W., Raboy, B., Patterson, C.J. (1998). Psychosocial Adjustment Among Children Conceived Via Donor Insemination by Lesbian and Heterosexual Mothers. *Child Development*, 69, 443–457.
- Danna, D. (2011). Homoparentality in Italy: Myth of Stigmatization. W: R. Kuhar, J. Takács (red.), *Doing Families – Gay and Lesbian Family Practices* (ss. 95–115). Ljubljana: Mirovni Inštitut.
- Farr, R.H., Forssell, S.L., Patterson, C.J. (2010). Parenting and Child Development in Adoptive Families: Does Parental Sexual Orientation Matter? *Applied Developmental Science*, 14(3), 164–178.
- Farr, R.H., Tornello, S.L., Rostosky, S.S. (2022). How Do LGBTQ+ Parents Raise Well-adjusted, Resilient, and Thriving Children? *Current Directions in Psychological Science*, 31(6). <https://doi.org/10.1177/09637214221121295>
- Flaks, D.K., Ficher, I., Masterpasqua, F., Joseph, G. (1995). Lesbians Choosing Motherhood: A Comparative Study of Lesbian and Heterosexual Parents and Their Children. *Developmental Psychology*, 31(1), 105–114. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.31.1.105>
- Fraley, R.C., Waller, N.G., Brennan, K.A. (2000). An Item-response Theory Analysis of Self-report Measures of Adult Attachment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 350–365.
- George, C., Solomon, J. (2008). The Caregiving System: A Behavioral Systems Approach to Parenting. W: J. Cassidy, P.R. Shaver (red.), *Handbook of Attachment: Theory, Research, and Clinical Applications* (ss. 833–856). New York: Guilford Press.
- Gipson, C.K. (2008). *Parenting Practices of Lesbian Mothers: An Examination of the Socialization of Children in Planned Lesbian-headed Families*. Dissertation Presented to the Faculty of the Graduate School of The University of Texas at Austin in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy. Austin: The University of Texas at Austin.
- Golombok, S., Perry, B., Burston, A., Murray, C., Mooney-Somers, J., Stevens, M., Golding, J. (2003). Children with Lesbian Parents: A Community Study. *Developmental Psychology*, 39(1), 20–33. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.39.1.20>
- Golombok, S. (2007). Foreword: Research on Gay and Lesbian Parenting: An Historical Perspective Across 30 Years. *Journal of GLBT Family Studies*, 3(2–3), xxi–xxvii.

- Górska, P. (2020). *Efekt „tęczowej zarazy”? Postawy Polaków wobec osób LGBT w latach 2018–2019*. Warszawa: Centrum Badań nad Uprzedzeniami.
- ILGA-Europe (2023). European Region of the International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association, *Rainbow Europe. Country Ranking*. <https://rainbow-europe.org/country-ranking#eu> (dostęp: 28.03.2024).
- Iniewicz, G. (2015). *Stres mniejszościowy u osób biseksualnych i homoseksualnych*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Jackiewicz, M., Białecka-Pikul, M. (2019). Kompetencja rodzicielska. Użyteczny konstrukt w badaniach nad rolą rodzicielskich oddziaływań w rozwoju dziecka. *Psychologia Rozwojowa*, 24(1), 9–26. <https://doi.org/10.4467/20843879PR.19.006.10597>
- Johnson, S.M. (2012). Lesbian Mothers and Their Children: The Third Wave. *Journal of Lesbian Studies*, 16(1), 45–53. <https://doi.org/10.1080/10894160.2011.557642>
- Jones, J.D., Cassidy, J., Shaver, P.R. (2015). Parents' Self-reported Attachment Styles: A Review of Links with Parenting Behaviors, Emotions, and Cognitions. *Personality and Social Psychology Review*, 19(1), 44–76. <https://doi.org/10.1177/1088868314541858>
- Kloepper, H.W., Leonard, W.M., Huang, L.J. (1981). A Comparison of the „Only child” and the Siblings' Perceptions of Parental Norms and Sanctions. *Adolescence*, 16(63), 641–655.
- Koniecznyńska, A. (2021). *Polacy pod tęczą flagą*. Kraków: Znak.
- Kwiatkowska, A., Hlebowicz, B. (2024). Grecja zalegalizowała małżeństwa jedнопłciowe. *Gazeta Wyborcza*, 16.02.2024. <https://wyborcza.pl/7,75399,30706778,grecja-zalegalizowala-malzenstwa-jednoplciove.html> (dostęp: 28.03.2024).
- Lubiewska, K., Głogowska, K., Mickiewicz, K., Wojtynkiewicz, E., Izdebski, P., Wiśniewski, C. (2016). Skala Experience in Close Relationship-Revised: struktura, rzetelność oraz skrócona wersja skali w polskiej próbie. *Psychologia Rozwojowa*, 21(1), 49–63.
- Lyons, T.A. (1983). Lesbian Mothers' Custody Fears. *Women & Therapy*, 2(2–3), 231–240. https://doi.org/10.1300/j015v02n02_23
- Main, M., Kaplan, N., Cassidy, J. (1985). Security in Infancy, Childhood, and Adulthood: A Move to the Level of Representation. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 50, 66–104.
- Matczak, A., Jaworowska, A. (2017). *Test Kompetencji Rodzicielskich*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
- Maxwell, N.G., Donner, R. (2006). Psychological Consequences of Judicially Imposed Closets in Child Custody and Visitation Disputes Involving Gay and Lesbian Parents. *William & Mary Journal of Women and the Law*, 13, 305–348.
- Mazrekaj, D., De Witte, K., Cabus, S. (2020). School Outcomes of Children Raised by Same-sex Parents: Evidence from Administrative Panel Data. *American Sociological Review*, 85(5), 830–856. <https://doi.org/10.1177/0003122420957249>
- McNeill, K.F., Rienzi, B.M., Kposowa, A. (1998). Families and Parenting: A Comparison of Lesbian and Heterosexual Mothers. *Psychological Reports*, 82(1), 59–62. <https://doi.org/10.2466/pr0.1998.82.1.59>
- Meyer, I.H. (1995). Minority Stress and Mental Health in Gay Men. *Journal of Health and Social Behavior*, 36, 38–56.
- Meyer, I.H. (2013). Prejudice, Social Stress, and Mental Health in Lesbian, Gay, and Bisexual Populations: Conceptual Issues and Research Evidence. *Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity*, 1(S), 3–26. <https://doi.org/10.1037/2329-0382.1.S.3>

- Mikulincer, M., Shaver, P.R. (2007). *Attachment in Adulthood: Structure, Dynamics, and Change*. New York: Guilford Press.
- Mikulincer, M., Shaver, P.R. (2008). Adult Attachment and Affect Regulation. W: J. Cassidy, P.R. Shaver (red.), *Handbook of Attachment: Theory, Research, and Clinical Applications* (ss. 503–531). New York: Guilford Press.
- Miller, J.A., Jacobsen, R.B., Bigner, J.J. (1981). The Child's Home Environment for Lesbian vs. Heterosexual Mothers. *Journal of Homosexuality*, 7(1), 49–56. https://doi.org/10.1300/j082v07n01_05
- Millings, A., Walsh, J., Hepper, E., O'Brien, M. (2013). Good Partner, Good Parent: Responsiveness Mediates the Link Between Romantic Attachment and Parenting Style. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 39, 170–180.
- Mizielińska, J., Abramowicz, M., Stasińska, A. (2014). *Rodziny z wyboru w Polsce. Życie rodzinne osób nieheteroseksualnych*. Warszawa: Instytut Psychologii PAN.
- Oakley, M., Farr, R.H., Scherer, D.G. (2017). Same-sex Parent Socialization: Understanding Gay and Lesbian Parenting Practices as Cultural Socialization. *Journal of GLBT Family Studies*, 13(1), 56–75. <https://doi.org/10.1080/1550428X.2016.1158685>
- Prendergast, S., MacPhee, D. (2018). Family Resilience Amid Stigma and Discrimination: A Conceptual Model for Families Headed by Same-sex Parents: Families Headed by Same-sex Parents. *Family Relations*, 67(1), 26–40. <https://doi.org/10.1111/fare.12296>
- PTPA (2021). Polskie Towarzystwo Prawa Antydyskryminacyjnego, *Informacja nt. wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, z dnia 16 września 2021 r. w sprawie X przeciwko Polsce (nr skargi 20741/10)*. http://ptpa.org.pl/site/assets/files/1914/x_przeciwko_polsce_informacja_po_wyroku-1.pdf (dostęp: 28.04.2023).
- Prickett, K.C., Martin-Storey, A., Crosnoe, R. (2015). A Research Note on Time with Children in Different- and Same-sex Two-parent Families. *Demography*, 52(3), 905–918. <https://doi.org/10.1007/s13524-015-0385-2>
- Rudy, D., Grusec, J.E. (2006). Social Cognitive Approaches to Parenting Representations. W: O. Maysless (red.), *Parenting Representations: Theory, Research, and Clinical Implications* (ss. 79–106). Cambridge: Cambridge University Press.
- Selcuk, E., Günaydin, G., Sumer, N., Harma, M., Salman, S., Hazan, C., Ozturk, A. (2010). Self-reported Romantic Attachment Style Predicts Everyday Maternal Caregiving Behavior at Home. *Journal of Research in Personality*, 44, 544–549.
- Shenkman, G., Bos, H.M.W., D'Amore, S., Carone, N. (2023). Mental Health Disparities Between Lesbian Mothers and Heterosexual Parents: The Mediating Role of Positivity. *Sexuality Research and Social Policy*, 20, 1277–1287. <https://doi.org/10.1007/s13178-023-00800-8>
- Slany, K. (2008). Dywersyfikacja form życia rodzinnego we współczesnym świecie. Przykład związków homoseksualnych. W: K. Slany, B. Kowalska, M. Śmietana (red.), *Homoseksualizm. Perspektywa interdyscyplinarna* (ss. 19–38). Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos.
- Stacey, J., Biblarz, T.J. (2001). (How) Does the Sexual Orientation of Parents Matter? *American Sociological Review*, 66, 159–183.
- Tasker, F. (2018). Today's Family Maps & Tomorrow's Possibilities: Family Formations and LGBTQ Parenting. 9th Congress of the European Society on Family Relations. Porto.

- Teti, D.M., Huang, K.-Y. (2004). Developmental Perspectives on Parenting Competence. W: D.M. Teti (red.), *Handbook of Research Methods in Developmental Science* (ss. 161–182). Hoboken, NJ: Blackwell.
- Tomalski, P. (2007). *Nietypowe rodziny. O parach lesbijek i gejów oraz ich dzieciach z perspektywy teorii przywiązania*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Verschueren, K., Dossche, D., Marcoen, A., Mahieu, S., Bakermans-Kranenburg, M. (2006). Attachment Representations and Discipline in Mothers of Young School Children: An Observation Study. *Social Development*, 15, 659–675. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2006.00363.x>
- What We Know Project. (2015). Cornell University, *What Does the Scholarly Research Say About the Well-being of Children with Gay or Lesbian Parents?* (online literature review). <https://whatweknow.inequality.cornell.edu/topics/lgbt-equality/what-does-the-scholarly-research-say-about-the-wellbeing-of-children-with-gay-or-lesbian-parents/> (dostęp: 20.10.2023).
- Wildemann Kane, L. (2019). What is a family? Considerations on Purpose, Biology and Sociality. *Public Affairs Quarterly*, 33(1), 65–88. <https://doi.org/10.2307/26910010>
- Wojciechowska, M. (2020). *Dwie matki jednego dziecka*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Wojtczuk-Turek, A., Turek, D. (2015). Rola statystycznego „efektu mediacji” w naukowym wyjaśnianiu zjawisk w zarządzaniu. *Organizacja i Kierowanie*, 3, 73–90.
- Zima, M. (2010). Prawo osób homoseksualnych do życia rodzinnego – prawo do wychowywania własnych dzieci. W: M. Zima (red.), *Tęczowe rodziny w Polsce* (ss. 33–56). Warszawa: Kampania Przeciw Homofobii.